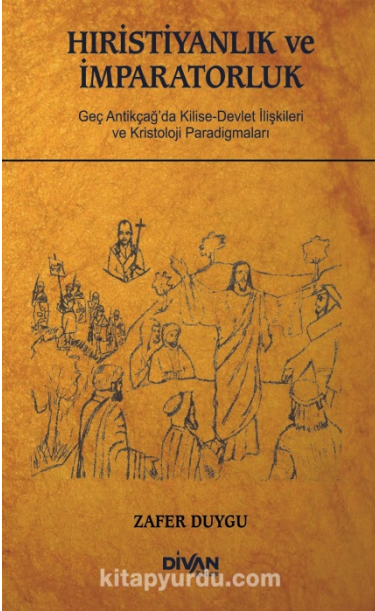

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Zafer Duygu, Hıristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları, İstanbul: Divan Yayınları, 2017.

Mezopotamya, medeniyetlerin beşiği sayılmasının yanı sıra, medeniyetlerin çatıştığı bir bölge olarak da tanınmıştır. Monoteist dinlerin pagan karakterli inanışlar üzerine inşa edildiği zemin burasıdır ve kuşkusuz dinler tarihinin en can alıcı gelişmeleri burada yaşanmıştır. Her üç semavi dinin de kutsal kabul ettiği bu topraklar, maalesef tam da bu nedenden dolayı egemenlik iddiasında bulunan birçok kavmin ve devletin iştahını kabartmıştır. Meselenin güncelliğini hiçbir zaman yitirmediği muhakkak. ABD başkanı Trump'ın Kudüs çıkışı ile tüm dünyanın gözleri tekrar buraya çekilmişken, modern bir siyasi okuma yapmak, hiçbir zaman olmadığı kadar tarih

okuması yapmayı da zaruri kılıyor. Sadece İslami perspektiften yapılan okumaların sosyokültürel gerçekleri değerlendirmede yetersiz kalacağı kanaatindeyim. Günceli kavramak gibi pragmatik bir amacın yanı sıra bütün bir Batı düşünce sisteminin kılcal damarlarına işlemiş Hıristiyanlık teolojisini ondan ayırarak düşünmek ne kadar mümkün? Sanatçılara konu bakımından inanılmaz bir kaynak teşkil etmiş Hıristiyan literatürü olmasaydı Michelangelo ne çizerdi, Bach ne bestelerdi diye düşünmekten insan kendini alamıyor. Öte yandan Batı toplumunun başarısı burada yatıyor sanıyorum: Teolojiden beslenerek, bilim, felsefe ve sanat yaratmak.

İşte bu noktada Hıristiyanlık inancına aşına olabilmek için Zafer Duygu'nun kitabı adım atabileceğimiz sağlam bir zemin sağlıyor bize. Zafer Duygu'nun kitabı yazmaktaki çıkış noktası Hıristiyanlığın Türkiye'de hak ettiği ilgide çalışılmamış olduğu inancı. Örneğin; Batı bilim dünyasında J. J. Griesbach'tan

(ö.1812) bu yana İsa araştırmaları için başlıca bilimsel yöntemlerden birisi olarak kullanılan “Sinoptik Problem ve Karşılaştırma” konusunda Türkiye’de ve İslam dünyasında bugüne kadar yapılmış tek bir ciddi çalışma bile bulunmadığını kaydediyor.

Kitabın iki ana hareket eksenini bulunuyor. Birincisi Hristiyanlığın oluşumu ve gelişimi, ikincisi ise Geç Antikçağ olarak adlandırılan 3-8’inci yüzyıllar arasında yaşanan gelişmeler. Hristiyanlığın belki küçük bir cemaatten sistematik bir dine geçişi, akabinde bunun getirdiği kristoloji (Mesih’in tabiatı ve yapısını araştıran bilim dalı) tartışmaları ekseninde yaşanan kiliseler arası rekabet, Romalıların bu dönemde yaşadığı krizler, Hristiyanlığa bakış açıları ve bu bakış açısının evrildiği nokta ve nihayet Türkler’in İslam ile olan ayrılmaz birlikteliğine benzer şekilde Roma’nın kaderinin Hristiyanlıkla nasıl iç içe geçtiği anlatılıyor.

Eser beş bölümden müteşekkil. İlk bölümde Hristiyanlık öncesi dönemde dini yapılar anlatıldıktan sonra, Hristiyanlığın doğuşu ve yayılışı, daha sonra da Roma yönetimiyle ilişkileri tartışılmaktadır. Yazar, İncil metinlerinin İsa hakkında tutarsız bilgiler verdiklerini söylerken, İsa’ya ulaşabilmenin en iyi yolunun da yine bu metinleri bilimsel olarak tahlil etmekten geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca ortaya çıktığı günden itibaren Hristiyanlığın karakteri ve hatta kaderinin, “ayrılık” veya “bölünme” kavramları etrafında şekillendiği ve Hristiyanlığın bizzat “ayrılıkçı” bir din hareketi olarak tarih sahnesine çıkmış olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda İsa’nın kim olduğu sorusunun ilk andan itibaren tartışılıyor olması ve bugün ismine “Hristiyanlık” dediğimiz inanç sisteminin, bu konu hakkında farklı açıklamalara sahip Hristiyan cemaatlerin arasında diğer görüşleri galebe ederek ortodokslaşan teolojik yorum ve açıklamaların ta kendisi olduğu fikri konuya farklı bir açılım getirmektedir. Diğer yandan yaygın kanı, İncillerin İsa’ya ilişkin biyografik öykülerden oluştuğudur. Oysa “kurtarıcı” ilah figürünün kurtuluşa vesile teşkil eden “çarmıha gerilişinin öyküsü”nü özetlemişlerdi. İleride göreceğimiz üzere Hristiyanlığın kutsal kitabının odak noktasına çarmıha geriliş öyküsünü yerleştirmek kendi kendini havari ilan etmiş olan Paulos’un öncülüğünde gerçekleşecektir. Bu ise Hristiyanlık ideolojisinin sonsuza kadar farklı bir yönde ilerlemesine neden olacaktır. Paulos kendisinin henüz doğumundan itibaren seçilmiş bir havari olduğu söylemiyle meşruluğunu kanıtlamak zorundadır. Aksi takdirde söylediklerinin bir kıymeti kalmayacaktır. Öte yandan zannımca Paulos’un başarısındaki ikinci önemli nokta Hristiyanlığı *gentiles* (Yahudi kökenli olmayanlar) toplumların arasında yaymak olmuştur. Böylece fikirleri daha geniş bir kesim tarafından kabul edilme imkânını bulmuştur. Özetle yazar, ortaya çıkan İsa-Mesih rüzgârını arkasına alan Paulos’un, orijinal bağlamından kopartarak Hristiyanlık inancının temelini kendi paradigmasını koyduğu ve böylece Kilisenin bu temel üzerine inşa edildiğini bildirmektedir.

Eserin ikinci bölümünde Hristiyanlığın 4’üncü yüzyılın ilk yarısında geçirdiği merhaleler tasvir edilmiştir. Yazar 4’üncü yüzyılın ilk yarısının Hristiyanlık

tarihinin en önemli kırılma dönemi olduğunu söylerken haklıdır. Bu dönemde Diocletianus'un hükümdarlığındaki Hristiyan literatüründe ‘‘Büyük Zulüm’’ olarak adlandırılan dönemden sonra artık Hristiyanlığın resmen tanındığını ve hatta I. Constantinus ile birlikte devletin resmi dini haline geldiği görülüyor. Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta, yazarın T. D. Barnes'ten alıntılacağı gibi, Hristiyanlığın bazıları tarafından savunulduğu gibi 4'üncü yüzyılda değil, fakat Gallienus tarafından 260 yılında meşrulaştırıldığı (*Religio licita*) söylemidir. Bu yüzyılın ilk yarısında Hristiyanlığın tanınması adına imparatorluğun girişimleri, Galerius'un yayınladığı (M.S. 311) Tolerans Fermanı ile Constantinus ve Licinius'un ortaklaşa düzenledikleri Milano Fermanı'dır. Hristiyanlara daha fazla tolerans gösterilmesini sağlayan bu fermanlardan sonra *tetrarkhia* sistemini fiilen lağveden Constantinus kendi tek başına yönetimini kurarak Hristiyanlığa olan bu yeni hoşgörü havasını bir adım ileriye götürmüştür. Öyle ki kilisenin vergi muafiyeti, Hristiyanlara sivil mahkemeler yerine kilise mahkemelerinde yargılanabilme hakkı ve İmparatorluk makamında önemli makamlara getirilen ruhbanlar gibi birçok konu Hristiyanlara bariz imtiyazlar sağlamıştır. Yazarın belirttiği üzere bunun sebebi, Constantinus'un, Hristiyanlıkta halkı birleştirici olarak gördüğü bir unsur ve politik olarak kiliseyi destek olarak arkasına alması olabilir. Bu gelişmelerle Hristiyanlık devlet sistemine entegre olmaya başlamış ve imparatorun danışmanı olarak başpiskoposluk makamı oluşturulmuştur. Son olarak büyük önem taşıyan Nikaia (İznik) Konsili (325) sırasında iyice ayyuka çıkan Kristoloji zemininde sürdürülen kiliseler arası rekabet bu döneme damgasını vurmuş, Ariuşçuluk gibi daha sonra sapkın ilan edilen birçok mezhepler arası kavga yazar tarafından etraflıca tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde Hristiyanlığın 4'üncü yüzyılın ikinci bölümündeki durumuna değinilmiştir. Constantinus'un ölümüyle ve imparatorluğun üç oğlu arasında paylaşmasıyla yeni bir politik dönem başlamıştı. Bu döneme ait öne çıkan en önemli olay yazarın belirttiği üzere Roma İmparatorluğu'nun seküler yöneticilerinin Hristiyanlığın tehlikelerle dolu teoloji dünyasına şu veya bu şekilde bulaşmaya başlaması olmuştur. Bu ise kilise meselelerinin aynı zamanda devlet meseleleri haline geldiği anlamına gelir. Bu teolojik tartışmaların önüne geçilmesi için inisiyatif, tek çarenin belli bir görüşü seçerek artık ondan başka bir yol takip edilmeden devletin resmi dini haline gelmesini sağlamak olduğunu düşünen Theodosius alacaktır. Bu dönemde teslisçi düşüncenin ve İsa'nın tanrısallığının ortodoks düşünce olarak belirlenmesi, Nikaia Konsili sonuçlarının yeniden onaylanması ve Ariuşçulukla beraber diğer mezheplerin kesin mağlubiyetine yol açmıştır.

Dördüncü bölümde 5'inci yüzyıldan itibaren olan süreç anlatılmıştır. Theodosius'un 381'de Constantinopolis Kilisesi'ni patrikhane statüsüne yükseltmesi, diğer büyük kiliselerin arasında sonu gelmez tartışmaların oluşmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların hemen hepsi de kristolojik tartışmalar

gibi gözükürken aslında Roma, Constantinopolis, Aleksandreia ve Antiokheia kiliseleri arasında bir üstünlük yarışının neticeleridir. Yazar bu dönemi İmparator Herakleios saltanatı ve Müslümanların doğu eyaletlerini ele geçirmesi ile sonlandırırken İmparatorların her zamanki kilise birliği ülküsü ile çıkardıkları fermanları anlatmıştır. Roma Kilisesi, Germenlerin İtalya'yı işgali ile ülke sınırları dışında kalmış, Romalılar mecburen doğu kilisesi doktrinlerine yönelmek zorunda kalmış ancak hiçbir zaman için bütün grupları ortak bir paydada buluşturmaya başaramamışlardır. Artık Sasani ve daha sonrasında Müslüman egemen sahasında bulunan Mezopotamya bölgesindeki Hristiyanlarının Batı'yla bütün ilişkisi kopmuştur. Bu gelişmeler dâhilinde beşinci bölümde 224'ten önce Part daha sonrasında Sasanilerin egemenliği altındaki İran sahasındaki Doğu Kilisesi ve Theodoros kristolojisi ile olan bağlılığına giden gelişmeler yer almaktadır. Yazar bu bölümde Roma topraklarında yaşanan gelişmelerin İran sahasında olan yansımalarını anlatarak konuyu tamamlayıcı olarak anlamamıza olanak sağlamaktadır. Sonuç bölümünde ise 7'nci yüzyılda İslam'ın Suriye, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'nun doğusu ve güney-doğusu gibi alanlarda hâkimiyet sağlaması ve Hristiyan dünyasının tepkileri mevzu bahis edilmiştir. Hristiyanların birçoğu hatta bizzat dönemin imparatoru Herakleios bile bunu tanrısal bir cezalandırma veya tanrının kozmik planı doğrultusunda gerçekleşen bir durum olarak görmüşlerdir. Doğu Hristiyanlarının Miafizit görüşlü bilginleri Müslümanları kurtarıcılar olarak görürken, Khalkedon Konsil yanlıları ise Romalıların geri dönüp bu topraklarda yeniden hâkimiyet kuracağı umuduyla beklemişlerdir.

Sonuçta günümüz, Akdeniz havzası, Ortadoğu ve Yakındoğu topraklarında yaşanan karışıklıkların kökeni görüldüğü üzere eski zamanlara yayılmaktadır. Zafer Duygu'nun doktora tezini oldukça genişleterek hazırladığı bu kitap, Hristiyanlığın ortaya çıkması, yayılması, kilise teşkilatının kurulması ve Roma'nın kilise ile ilişkilerinin geniş bir özetini vererek konunun iyi bir şekilde kavranmasına olanak sağlıyor. Yazar tarafından önsözünde de belirttiği gibi, Türkçe literatürde Hristiyanlık araştırmaları açısından önemli bir boşluk bulunduğu ve bu eserin bu boşluğu bir ölçüde kapatacağı kanaatindeyim. İslam yönetimin tahsisi sonrasında Hristiyanlık ve İslamiyet arasında yaşanan gelişmelere bu eserde yer verilmemiş olsa da, bu belki kitabın konu sınırlarını aşarak başka bir kitabın konusunu oluşturmaktadır. Eser, bu haliyle Hristiyanlık paradigmalarına ve Roma Devletinin Kilise ile olan ilişkilerine aşina olmak isteyen okuyucuları tatmin edecektir.

Arş. Gör. Salih Kavuncu
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Anabilim Dalı